

idoneus sit, quasi divinandum est. » Hinc actio Cicerois in Verrem vocatur divinatio. Simili modo de doctore qui dicere possit : Divinatio in ore doctoris; in doctrina non errabit os ejus. Et de confessorio : Divinatio in ore confessorii; in judicio conscientiae non errabit os ejus. Idem dicas de consiliariis, jurisconsultis, medicis, ac quarumvis artium peritioribus. Si enim quisque artis suae praescripta et diætamina sequatur, uti debet, in artis suae exercitio non errabit. Huc spectat illud : « Sacerdotes vivant ut numina, loquantur ut oracula; » et, ut ait Malachias cap. II, 7 : « Labia sacerdotum custodient scientiam, et legem requirunt ex ore ejus, quia angelus Domini exercituum est. »

Tacite ergo Salomon hac sententia monet reges suae dignitatis et officii, ut meminerint se Dei esse quasi interuentos et Prophetas, ac proinde summa prudentia, diligentia, moderatione et maturitate in iudicando et praecipiendo utantur, ut divine videantur esse eorum sententiae ac sanctiones. Viessim motum subditos, ut decretis suorum regum et principum non secus quam oraculis divinis obtemperent, candide ea interpretando et benigne amplectendo, ac animose ea defendendo et propugnando. Veritas hujus sententiae liquet ex codice Juris civilis, in quo exstant leges Theodosii, Constantini, Valentini, Justiniani, etc., adest iuste, prudentes et verae, ut quot sunt decreta, totidem videantur esse oracula. Similia sunt dicta Cypri apud Xenophontem, et Alfonso regis Aragonum apud Aeneam Sylvium et Panormitanum. Denique talia sunt Apophthegmata regum apud Plutarchum.

Regis
sententia
oraculum
hinc
Primo
Secundo

Regis ergo vox et sententia vocatur « divinatio, » primo, quia apud omnes rata et firma est, tanquam auctoritatis, ac si esset quasi oraculum, cui refragari est nefas; secundo, quia os regis est quasi os Dei; Deus enim per regem loquitur, leges fert regibus populum. Rursum omnis lex regum derivatur a lege aeterna, quae est in mente Dei. Deus ergo est primus summusque legislator, qui per reges et principes leges et decreta sancit; hinc vocantur sanctiones quasi sancitae a sancto Deo; tertio, quia rex jubet et ordinat de rebus futuris, sicut divi divinant futura; quarto, quia reges in ferendis legibus et sententiis praevident futura commoda vel incommoda, et iuxta ea dicta et decreta sua moderantur; quinto, quia subinde res adeo obscurae et implexae decidunt, ut divinare videantur. Unde lib. X Cod. de Leg. ait Imperator : « Quis legum aenigmata solveat, et omnibus aperire idoneus esse videbitur, nisi in cui soli legislatorem esse concessum est? » Sexto, quia reges et principes sancti subinde fuerunt viri Prophetae, uti fuit Moses, Josue, Samuel, David, Salomon, quorum proinde oracula exstant in Pentateucho, libro Josue, Iudicum, Regum; septimo, quia reges Iudaeorum, uti paulo ante dixi, debebant ex lege Dei et Deuteronomio iudicare et regere po-

pulum. Eorum ergo decreta erant oracula Dei, utpote posita ex Deuteronomio. Denique a cor regis in manu Domini; quocumque voluerit, innabit illud, » Proverb. XXI, 1.

Sciunt ergo reges et principes se, ut bene rogant, Deo nisi, ab eoque regi debere, juxta illud Prov. cap. VIII, 15 : « Per me reges regnant, et legum conditores iusta decernunt; » ac proinde cum Deo per orationes crebras conversari, illique esse familiares assuescant, ut ejus in regendo regno digna sese faciant organa et instrumenta. Orent ergo cum Salomone, Sapient. IX, 4 : « Da mihi sedium tuarum assistentiam sapientiam, etc., ut mecum sit, et mecum laboret, ut sciam quid acceptum sit apud te; et erunt accepta opera mea, et disponam populum tuum iuste, et ero dignus sedium patris mei. » Quocirca Agapetus Diaconus in Admonitor. Justinianum Imperatorem ita admonet, num. 9 : « Sollicitam Imperatoris animam speculi in modum abstergi oportet, ut divinis splendoribus semper coruscet, utrumque distincta iudicia inde condiscat. Nihil enim adeo facit quae peragenda sunt conspiciat, atque custodiat eam perpetuo sinceram. » Hinc Moyses in dubiis omnibus consulabat Deum, eumque ex tabernaculo sibi respondentem audiebat. Eundem consulabat et audiebat David caeterique reges Israel per pontificem, Urim et Tummin indutum, I Reg. cap. XIV, 27; XXIII, 2, et cap. XXVII, 15. Hinc et gentium legislatores, ut legibus suis pondus darent, fixere se cum diis colloqui, ut Lycurgus Spartanorum cum Apolline, Numa Pompilius Romanorum cum dea Egeria, Mias Cretensium cum Jove, Zoroastres cum Numine, Zamolxis cum Vesta, Menas cum Mercurio, Mahomet cum Angelo. Quare leges et edicta sua asserant esse divinationes et deorum oracula.

Allegorice haec sententia verissima est in Christo, qui est Rex regum, et Dominus dominantium, ac prima veritas, ut in iudicio errare nequeat, vel omnia ejus dicta sint divinationes et oracula. Ita Beda : « Illum, ait, significat regem, de quo dicitur est Psalm. LXXI, 1 : Deus, iudicium tuum regi da. Quis est enim regum temporalium, qui nunquam erret in iudicio? in cuius labiis est divinitio, quia non suorum solummodo sermones et facta dirigit, sed et Gentilium vates, qui valeo divini appellatur, quid visitantibus respondeant, illo intus indicante disponitur. » Rursum Christus hanc dotem communicavit Pontificibus. Nam de Pontifice veteris Testamenti ita sanctum est Heut. XVII, 8 : « Si difficile et ambiguum apud te iudicium esse perspexeris, etc., venies ad sacerdotes Levitici generis, et ad iudicium qui fuerit illo tempore, quaresque ab eis, qui indicabunt tibi iudicii veritatem, etc. Qui autem superbit, nolens obedire sacerdotis imperio, etc., morietur homo ille. » Unde Caiphas licet impius, tamen quia pontifex, oraculum protulit, quod excedit unum hominem mori pro populo, ut non

toteagens pereat, Joan. cap. XI. Multo magis assistit Christus Pontificibus novi Testamenti, ut in decretis fidei et morum non errant, ut docent Orthodoxi. Vide Bellarminum, tract. De Pontifice.

Mystice, auctor libri De Essentia divinitatis, qui existat tom. IV S. Augustini : « Labia Domini, inquit, utriusque Testamenti consonantia intelliguntur, de quibus duobus testamentis in Proverbiis scriptum est : Divinatio in labiis ejus, in iudicio non errabit os ejus. » d. g. Judicium de rebus fidei et morum perficitur ex utroque Testamento, novo scilicet et veteri, quae sunt quasi duo labia Dei; ideoque illud certum est, et instar divinationis atque oraculi. Utrumque enim testimonium est Dei, qui est Rex regum, oraculum. »

11. PONDUS ET STATERA JUDICII DOMINI SUNT : ET OPERA EIUS OMNIA PONDUS SACULLI. — Ita legendum cum Romanis et Hebraeis, non saculi, ut perperam legunt Beda et alii. Antiqui enim, ait Vatablus, designabant pondus lapillis, ideo lapides pro pondere accipiuntur; solebant autem asservari in sacculis. Hebraice, statera et bilances iudicii Domino; et opus ejus omnes lapides crumenae (1). Pro pondus enim hebraice est כֶּלֶבֶת pelt, id est, aequilibratio statera, lingua, ammissis, regula in bilance, vel id quod librens manu tenet, dum libra rem ponderat. Radix enim כֶּלֶבֶת palus significat aequilibrare, trutinare, reificare, regulare. Unde aliqui vertunt, regula, vel aequilibrium et bilances iudicium Domini. Jam primo, Tigurina sic veritatem explicat, statera, bilanz, iudicium Domini sunt; omnia pondera opus ejus sunt, q. d. ait Vatablus: Omnia quae inventa sunt ad servandam iustitiam inter homines, qualia sunt statera, bilanz et pondera iusta, non tam hominum inventa sunt quam « iudicia Domini, » id est iusto Dei iudicio constituta et sancita, ideoque sancta sancteque custodienda, ut qui ea violat non tam humana quam divina statuta sacrilege violasse videatur. Deus enim iustissimus, ad iustitiam, indeque societatem et pacem, conservandam inter homines, voluit et sanxit, ut iudicia caeteraque iustitiae instrumenta sint aequa et iusta. Favet Chaldaeus qui vertit, pondus et statera iusta a facie Domini sunt; et opera ejus omnia pondera veritatis, id est vera et aequa; et Aben-Ezra : « Statera, inquit, et bilances iudicii Domini sunt, id est propter Dominum sunt : ille enim praecipit ut aequo pondere et trutina iustum unicuique tribuat. Rursum Dominus, vel Domini, sunt; hoc est, Dominus eorum equitate et reatitudine delectatur. » Sic et Cajetanus, Jansenius et Baynus. Hic sensus ex Hebraeo valde appositus et genuinus videtur.

Secundo, Septuaginta vertunt, momenta statera iustitia apud Deum, opera autem ejus pondera iusta. Symmachus, pondus et statera iusta apud Deum, etc.

(1) Mellus, libra et lancea juris, iustus, sunt Jovo, iustitiam eas Dominus; opus ejus, ab ipso sancita sunt omnia pondera marsupii, quae mercatores in marsupio gestare solebant pondera pendendis mercibus.

Theodotion, opera ejus omnia pondera marsupii. Quod Auctor Catena Graec. sic explicat : Non quovis modo iustus est Deus, sed ita iustus et aequus, ut omnia ejus opera ad amissum, et quasi ad libellam sint reducta. Ut illa enim, quae ad bilancem expendantur, ad eam rediguntur aequalitatem, ut nullum propterea excozum aut delectum admittant : ita omnia opera Dei ad iustum pondus exactissime sunt facta. »

Tertio, Syrus vertit, bilances statera iudicium Domini, omnia opera ejus pondera veritatis; et Noster, pondus et statera iudicia Domini sunt. Licet enim in Hebraeo sit in genitivo, statera vel bilances iudicii Domino sunt, tamen in re hoc idem est quod, pondus et statera iudicia Domini sunt. Nam bilances iudicii vocantur iudicia Dei in statera et bilancia iustitiae ad amissum librata et examinata, hoc est iustissima et aequissima. Ergo bilances iudicii, id est iustae, ut vertit Symmachus, sunt ipsa iudicia Dei iustissima : aut per hypallagiam, statera et bilances iudicii vocatur iudicium statera, id est in statera et bilancia appensum et libratum : tale enim est omne Dei iudicium et opus, quod undequaque iusta sua habet libramenta. Denique Hebraei subinde per antiphrasin sumunt regimem genitivi pro nominativo absoluto, puta statera iudicii, pro statera iudicium Domini est.

Jam R. Salomon sic exponit, q. d. Iudicia Domini sunt pondus, id est, iustitia mortalium et crimina a Deo veli pondere et statera iusta librata. R. Levi vero haec refert ad vers. praeced. : « Divinatio in ore regis, in iudicio non errabit os ejus. » Mens enim, inquit ipse, est instar regis in homine. Mens ergo erit veluti divina et divinus, mens. Mens enim, inquit ipse, si pondus et statera ejus sint iudicia Domini, id est, si recto rationis pondere et libratione examinet et iudicet qui coram Deo iustum sit : quid scilicet bonum sit, quid malum; quid Deo gratum, quid ingratum, quid temporaneum et vacuum, quid aeternum et solidum, ut caduca spernet et aeterna selectet. Verum hoc symbolice est et mysticum.

Igitur ad litteram sensus est, q. d. Dei iudicia, sive proprie dicta, sive quae metonymice vocantur iudicia et justificationes, quia aequa et iusta, puta ipsa Dei mandata et praecipia, sunt pondus et statera, id est, exactissima et iustissima, perinde ac si ad amissum et aequilibrium in statera appensa forent; sic enim revera appensa et librata sunt in statera iudicii, mentis et censurae divinae. « Et opera ejus omnes lapides sacculi, » id est, opera Dei parva et similia sunt omnibus lapidibus sacculi, id est, quibusvis ponderibus etiam ad amissum exactis et iustis, quae pondera olim erant lapides qui ad ponderandum servabantur in sacculis : quia scilicet omnia Dei opera ita perfecta et exacta sunt, ut nihil eis addi vel detrahi possit : ita Beda, Lyranus, Hugo, Dionysius et alii passim.

Porro *judicia Dei* prope dicta sunt varia: *Primo*, sunt supplicia, quae iuste Deus peccatoribus ad mensuram scelerum admittitur et infligit. Unde Mauricius imperator ob scelera a Phoca cum filiis occisis, moriens penitensque exclamabat: « Justus es, Domine, et rectum iudicium tuum. »

Secundo, sunt praemia quae iustus tum in hac vita, tum in futura pro mensura meritorum Deus reddit.

Tertio, sunt variae conditiones, status et sortes hominum, v. g. quod hic sit pauper, ille dives; quod hic sit eger, ille sanus: quod hic sit felix, ille infelix; quod hic sit rex, ille plebeius; quod hic sit doctor, ille idiota; quod hic ad immum, ille ad medium, iste ad summum gratiae gradum provehatur, sicutque Apostolus et Martyr, etc. Haec omnia, si homines spectes, videntur fortuita, sortes et casus; at si Deum eorum auctorem respicias, sunt iudicia, id est iusto iudicio librata et distributa. Unde mystice Beda legens *saculi*, pro *saeculi*: « Lapidis saeculi, inquit, justos et fide fortes appellat; quales esse desiderabat Apostolus Petrus eos, quibus admonens dicit: Et vos tanquam lapides vivi superedificamini in domos spirituales. Nullus igitur ab initio saeculi sua virtute electus, et caelesti edificio aptus est; sed eius potius opere, qui omnia in pondere et mensura et numero constituit, unicuique, sicut voluit, mensuram fidei et gratiarum distribuit. »

Quarto, sunt tentationes et tribulationes: haec enim iusto iudicio ita librat Deus, ut viribus hominis tum naturae, tum gratiae congruant et commensae sint, ut ferendo sint, iuxta illud I Cor. x, 13: « Fidelis Deus, qui non patietur vos tentari supra id quod potestis, sed faciet eum tentatione proventum. » Rursus, sicut in libra, si in una balance pondus imponas, altera prius depressa attollitur: sic Deus onus tribulationis corpori et portioni animae inferiori imponit, ut pars superior et mens prius in terram et terrena depressa, sese elevet et attollat ad Deum et amorem caelestium. Insuper sicut aurum igne excoctum in libra appenditur; si enim in ea aequale dat pondus, quod habuit ante ignis examen, signum est fuisse purum, nec quidquam habuisse scoriae: haec enim igne consumitur, itaque consumpta auri pondus immittitur; si inaequale et minus reddit pondus, signum est fuisse impurum et scoria mixtum: ignis enim scoriam excoquens quantum scoriae, tantum et ponderis auro ademit: sic pariter Deus tentatione et tribulatione explorat iustorum robur et constantiam: si enim nihil de ea in tentatione iustus deperdit, signum est illam fuisse puram et solidam; si aliquid illi tentatio detrahat, signum est illam fuisse mixtam et infirmam: quantum enim sui roboris deperdidit, tantum infirmitatis et mixturae amoris carnalis habuit. Unde Job cap. xxxi, 6: « Appendit me, ait, in statera iusta, et sciat Deus simplicitatem meam; »

Hebraice, et videat perfectionem, vel integritatem meam.

12. **ABOMINABILES REGI QUI AGUNT IMPIE: QUONIAM JUSTITIA FIRMATUR SOLIUM.** — Hebraice, *abominatio regum facere impietatem, quia in justitia firmatur (Chaldaeus, dirigitur) solium*: Septuaginta, *abominatio regi is qui facit mala, cum justitia paratur solium principatus*. A Deo descendit ad regem, qui est viva Dei in terris imago, q. d. Rex, qui veri regis manus et decus implet, imitatur Deum; sicut enim Deus in suis iudiciis et operibus est justissimus, ita vicissim rex justus et probus abominatur omnem injustitiam et impietatem cum iis qui eam operantur; ac proinde in eos justam exercet vindictam, bonis et vita eos muletando, ut probos ab eorum injuriis et scandalis defendat et teneat. Rationem a priori subdit, dicens: « Quoniam justitia firmatur solium; » *justitia*, id est iusta vindicta impiorum, et iustus praemis piorum, quo fit ut omnis injustitia et impietas e regno exulet, ac justitia pietasque dominetur et triumphet. Sic enim et regna et reges in regnis firmantur et prosperantur, tum quia justitia est causa pacis, concordiae, commerciorum, opum et honorum omnium; tum quia Deus reges et regna, in quibus viget justitia, roborat, ditat et prosperat. Hinc solum Salomonis gradatim a duodecim leonibus ex auro elaboratis sustentabatur, III Reg. x. Leones enim sunt symbolum fortitudinis, ac robustae justitiae et vindictae in impiis. Significabant ergo Salomonem fortitudine justitiae, perque robustas vindictas impiorum quasi per gradus ascendisse ad regni solium, in eoque confirmari et roborari. Salomon enim initio regni occidit Joab, Semei, Adoniam aliosque, quorum scelera punire nequiverat David, sed eorum vindictam moriens commiserat Salomoni, III Reg. ii, juxta illud *Proverb. xx, 26*: « Dissipat impius rex sapiens, et incurvat super eos fornix. » De quo ibidem plura. Ex adverso reges, qui non tam regis quam tyranni vitam agentes, amant foventque impios, et sese et regna evertunt, ut patet in omnibus regibus Israel schismaticis a primo rege Jeroboam usque ad ultimum Osee; lege librum IV Regum (1).

13. **VOLUNTAS REGUM LABIA JUSTA: QUI RECTA LOQUITUR, DILIGETUR.** — Ita legendum cum Romanis, Hebraeis, Graecis; non *dirigitur*, ut legit Beda et alii, q. d. « Qui recta loquitur, rectis passibus dirigitur in vitam aeternam, » ait Beda. Hebraice, *beneficentiam (ita Aquila et Theodotion) vel benevolentiam regum labia justitiae, et loquens recta diligitur*; vel, ut Valabius, *placens regibus labia justa, et recta loquentes amant; Septuaginta, accepta verba labia justa, et sermones rectos diligit; Chaldaeus,*

(1) Seneca, *Thyest.* vers. 215 :

Ubi non est pudor,
Nec cura juris, sanctitas, pietas, fides,
Instabile regnum est.

et eorum rectorum diligitur; Syrus, *diligit*. A factis descendit ad verba, q. d. Sicut rex sapiens et probus odit injusta opera, amat justa: ita pariter odit injustos sermones, justos amat et recta loquentes diligit, colit et exultat. Describit ideam veri regis; significat enim non quales reges sint, sed quales esse debeant. Multi enim reges et principes in aulis habent adulatores, parasitos et hypocritas, qui, cum improbi sint, simulant se probos, et palando et adulando principibus, ab eis ad opes et dignitates evehantur. Hi non iusta, nec recta, sed blanda, et ea quae principum concupiscentiae et ambitioni jucunda accidunt sciunt, loquuntur: quare eos secum trahunt in scelus et ruinam. Unde Alfonsus Aragonum rex, teste Panormitano, lib. III De ejus *Gestis*, adulatores comparabat lupis; nam sicut lupi titillando et scalpendo asinos vorare solent, sic adulatores blanditiis suis ac mendaciis perniciem principibus intendunt. Constantinum vero Imperator assentatorum et parasitos vocabat lineas et sorices palatii, testa Nicephoro episcopo Scholiaste, lib. VIII, cap. LIV. Audi Senecam, *epist. 21*: « Monstrabo tibi cuius rei inopia laborant magna fastigia, et quid omnia possidentibus desit: unum scilicet qui verum dicat, dum nemo ex animi sententia dicit aut suadet, sed adulandi certamen est unum amorum omnium officium. »

Monet ergo Salomon hic reges, ut adulatores qui blanda, sed noxia suggerunt, quasi pestes devitent; accersant vero sibi viros justos, graves, probos, qui vera, iusta, recta consilia suggerant, etiamsi principibus subinde injucunda, severa et molesta accidant. Vicissim subjungens: « Qui recta loquitur, diligitur, » monet consiliarios et aulicos, ut recta et sana, licet austeri, principibus dent consilia; esto enim initio eos experturi sint minus benivolos et faventes, tamen comperita tandem eorum sinceritate, fide et veritate principum amorem sibi conciliabunt, ac prior austeritas in benevolentiam, aversio in gratiam, horror in dilectionem converteretur. Ex adverso, si eis adulando blanda pro salutiferis, ficta pro veris suggerant, cum hac fictio, ut fit, deprehenditur, eorum indignationem, indeque mortem incurrent. Nam, ut sequitur: « Insignatus regis, nunti mortis. » Unde Auctor *Calene Graecorum* sic explicat: « Et Christo Domino, et regi cuiuscumque fideli et probo labia justa sunt accepta. Nam et veritatem fidei habere, et justitiae incumbere, res sunt quae ad regis regnique promotionem plurimum faciunt. Si ergo rex es, regem Christum imitare; quod si illum imitari non conaris, utique veri regis nomine non es dignus, neque justum illius iudicium evades. Neque enim privatorem tantum hominum iudex est Christus, verum etiam regum et principum. »

Mystice Beda: « Reges, inquit, dicit sanctos, qui virtutibus principaliter imperare, et virtutibus animae quasi obsequentium comitum censis stipari con-

sueverunt, de quibus Dominus: Multi, inquit, prophetae et reges cupierunt videre quae vos videtis, et non viderunt, Lucae x. Alioquin reges terreni multum saepe labia iusta detestantur, ut Herodes Joannis: propter quod eum et capite punivit. »

14. **INDIGNATIO REGIS, NUNTI MORTIS: ET VIR SAPIENS PLACABIT EAM.** — Hebraice, *ira regis legati mortis, et vir sapiens extinguit illam*; Septuaginta, *furor regis nuntius mortis, et vir sapiens placabit eum*; Chaldaeus, *indignatio regis angelus mortis sunt, et vir sapiens extinguit eam*; R. Salomon, *regis indignatio est velut qui ad mortem inferendam a rege mittitur*; Aben-Ezra, *regis ira est velut Angiarum mortis indignatio, qui impios interfectioni dedunt*. R. Levi hanc sententiam necit precedenti, q. d. Rex, cum videt se ab adulatore vel hypocrita blandi, sed injusta et noxia suggerente deceptum, eumque falsa pro veris, damno pro utilibus suavis, ob ejusmodi fallaciam vehementer irascitur et indignatur, adeo ut haec ira sit velut destinatio ad mortem, imo mortis index et nuntius. Jam

Primo, noster Salazar mortem regis ipsius indignantis accipit, quasi Salomon reges absterret ab indignatione, quod illa sibi ipsi mortem praesagiant et accersant, q. d. « Indignatio regis nuntius mortis, » id est rex ille, qui ob leves causas indignari et in suos saevire solet, manifestissimam suam mortis praesensionem habet; nam subditi sevitiam et difficiles principis mores agere ferentes illum saepius aut veneno, aut proditione, aut seditione oborta de medio tollunt.

Et *vir sapiens placabit eam*, — id est, cum regem tanto discrimini ira objecit, utique vir qui ad regnum sapientiam affert, iram suam temperat, atque mitem et facilem et clementem se subditis praebere studet; clementia enim atque facilitas morum ante alia principem tument, adeo ut nullam vel copiosius vel fortius satellitum principibus adesse possit, quam humanitas et clementia, ut docet Plato, lib. I, dialogo *De Regno*, circa medium. Alii passim communi consensu mortem non regis irati, sed ejus cui rex irascitur, intelligunt. Unde

Secundo, Hugo censet moneri hic reges, ne indignationem suam in quempiam conceptam exterius ostendant, eo quod haec ostensio ministris regis illi gratificari volentibus sit occasio et stimulus, ut necem ei, cui rex est iratus, denuntient, imo reipsa inferant; ut deinde eam regi enuntient, itaque ejus gratiam sibi concilient. Exempla dat Hugo: *Primo* quidem, illius qui Davidi Saulis regis mortem denuntiavit, et alterius qui necem Ithobeth edidit detulit: neuter quidem impune. Eorum tamen animus aere regis indignationi obsequi; neque enim mitissimos illius mores noverat. Accedit etiam facinus illud a ministris Henrici I Anglorum regis in D. Thomam Cantuariensem admissum, qui ut regis sui furori ob-

secundarent, sanctissimum Pontificem crudeliter peremerunt.

Tertio, plane et simpliciter, q. d. « Indignatio regis est mortis, » id est nuntius (est emallage numeri) nuntius, » et qui regem offendit, eique indignationem condicit: sicut e contrario hilaritas regis est nuntius et index vite lætæ et honoratæ, ut dicitur vers. seq. Salomon enim, sicut vers. præced. ostendit quid regi placeat vel displiceat, sic hoc versu congrue subnotat quanti æstimandum sit regi placere vel displicere, puta quanti æstimanda sit regis indignatio vel benevolentia, nimirum quod hæc vita, illa mortis sit causa et prænotia, ut subditi discant regem timere, colere et observare, ait Auctor *Catenæ Græcorum*. Regum enim ira gravis et acerba est, tum quia censent majestatem regiam summe esse colendam: unde, si quis eam vel in minimo lædat, graviter indignantur, et quasi proculcatæ majestatis suæ acrem vindictam parant; tum quia ira junctæ est potestas: habet enim summam potestatem in vitam et necem omnium: potestas ergo acuit iram. Unde Chaldeus et Septuaginta vertunt, *ira regis est angelus mortis*. Angelus autem mortis in Scriptura dæmonem significat, qui sollet mortis esse nuntius, imo carnifex, q. d. « Ira regis angelus mortis, » id est, ira in rege dæmon quidam est voluntarius, illum ad sevitiam et crudelitatem impellens. Et sane multi locum illum I Reg. xix: « Et factus est spiritus Domini malus in Saul, » de iracundia interpretantur, quæ Saul tam vehementer concitabat, ut similis arripitio cupiunt foret.

Rursum, D. Basilus in hom. *De ira*: « Neque enim, inquit, ensis, acies, neque ignis, neque horrendum aliquid animam iram intumescens satis compescere valebit; non magis quam a demonibus detenti, a quibus iram nihil nec forma, nec animi affectu differunt. » Et rursus iram « voluntarium dæmonem » appellat.

Sensus ergo, q. d. Indignatio vel furor regis est, velut nuntius mortis, quia, ut illi, terrorem magnum incutit, instantemque mortem aut gravem aliquam ultionem portendit, ut *Esther* cap. vii patet in ira Assueri regis adversus Aman. Sic et postea hic, cap. xix, 12, comparatur rugitus leonis: « Sicut fremitus, ait, leonis, ita et regis ira; » ubi et « solitur per antithesin, quod cum sequenti consentit parabola: « Et sicut ros super herbam, ita et hilaritas ejus. » Quamvis autem gravis sit et periculosa ira regis, sapientia tamen vinci potest et placari. Unde sequitur: « Et vir sapiens placabit eam, » quia scilicet sapienti suo eloquio, ut solerti aliqua adinventione iram regis contra se, vel alios, conceptam avertit et sedat, ut patet de Job, II Reg. xiv, qui per solertiam mulieris Thecuite sedavit iram David contra Absalom. Ita tan sentius. Huc facit gnomo Bedæ in *Proverbiis*: « Tempestas grandis est indignatio regis. » Et illa Senecæ: « Ubi ira cum potentia habitat, fulmen est. »

Apologus elegans caprem et leonis furentis in, hanc rem exstat apud Gabrianum: vult

Leonem, inquit, caprea ut vult furentem:

O fatum ferarum, ait, miserum!

Si compos mentis inoleveris es, leo,

Quomodo nunc furens non plena facies larymarum?

« Affabulatio: quod non oporteat eum, qui potestatem habet, exandescere; » nec prudentis sit eum ad iram provocare, sed illam omnino declinare.

Exemplum est in Domitiano Imperatore, quem ita pingit Plinius in *Panegyri Trajani*: « In occursum visuque terribilis, superbia in fronte, ira in oculis, femineus pallor in corpore, in ore impudentia multo rubore suffusa; non adire quisquam, non alloqui audebat, tenebras semper secretumque captantem, nec unquam ex solitudine sua procedentem, nisi ut solitudinem faceret; » quibus de causis omnibus invisus, a suis tandem domesticis ob nimiam crudelitatem interfectus est. Quocirca Plinius, Domitiano opponens Trajanum, ita ejus humanitatem et benevolentiam dilaudat: « Cui, inquit, ex convicto civium multa voluptas, provocando reddendoque sermones; et ejus non solum datur videre cubiculum, sed ipsum principem cenare in publico. » Quibus officiis ita populum sibi devinxit, ut Optimi titulum ab eo adeptus sit, ac novo Imperatori deinceps quasi fausti omnis gratulatione ab omnibus adclamaretur: « Augusto felicior, Trajano melior. »

Mystice, Beda per regem accipit Christianum, ejus in die iudicii ira in reprobos erit tanta, ut ipsi dicturi sint « montibus et petris: Cadite super nos, et abscondite nos a facie sedentis super thronum, et ab ira Agni, quoniam venit dies magnus ire ipsorum, et quis poterit stare? » Apoc. vi, 16. Hæc ergo ira Christi erit reprobis nuntius mortis, cum in eos detonabit sententiam et tonitruum æternæ damnationis, dicens: « Discedite a me, maledicti, in ignem æternum, qui paratus est diabolo et angelis ejus, » *Matth. xxv, 41*. Sed vir sapiens, qui scilicet sapienter prævenit iram et iudicium Christi, salagiturque ut in hac vita crimina caveat, vel, si quæ commisit, ea per penitentiam deleat, ac studet per omnia placere Christo, his utique placebit ejus iram, cumque placidum et hilarem experietur in tremendo illo iudicii die; ac audiet optatam illam vite sententiam: « Venite, benedicti Patris mei, possidete paratum vobis regnum a constitutione mundi, » *Matth. xxv, vers. 34*.

13. IN HILARITATE VULTUS REGIS VITA: ET CLEMENTIA EJUS QUASI IMBER SEROTINUS.—Hebr., in luce facierum regis vita, et benevolentia ejus ut nubes serotinae pluvie; Chaldeus, in luce vultus regis vita, et voluntas ejus quasi nubes in serenitate; Syrus, ut nubes serotina; Pagninus clare, cum illuxero facies regis est vita, et benevolentia ejus erit velut nubes serotinae pluvia; Vatablus, serenus vultus regis est

est, et gratia illius velut nubes imbris serotini. Septuaginta alio abeunt, ut inferius ostendim. Lux faciei est serenitas, lætitia, hilaritas faciei; horum enim index et symbolum est lux. Pro imber serotinus hebraice est ערפל אחר צהריים ab malcos, id est nubes (in pluviam resolvenda vel resoluta) serotina.

Ubi nota in Palestina duplicem esse pluviam, unam in octobri, cum faciuntur semina, ut illa humore pluvie resolvantur, et germinare incipiant; ac proinde hæc pluvia vocatur temporanea vel matutina: alteram in vere, cum maturescunt fruges, ut grana humore pluvie alantur, grandescant et crasseant, quæ proinde serotina dicitur, estque gratissima, jucundissima et utilisima, qualis est clementia regis. De duplici hæc pluvia sepe dixi in Prophetis minoribus, et *Jacob. v, 7*. Denique, sicut versu præcedenti mors, sic et hoc vita vel regis ipsius, vel aliorum, cui rex hilarem vultum ostendit, accipi potest.

Unde primo, aliqui uti mortem, sic et vitam regis accipientes sic exponunt, q. d. Sicut rex iratum et truculentum vultum subditis ostendens, eorum vicissim iras in se provocat, ut ei necem machinentur: sic vicissim, si ipse placidum, lætum et benevolum vultum suis exhibeat, omnes sibi conciliat, omnium amorem ad se rapit, ut ejus vitam servare, protegere et propugnare etiam cum vite proprie periculo satagant. Quare regis benevoli vita est in securo; irati vero et sevi vita magno obicitur discrimini.

Secundo, et magis genuine, vitam subditorum accipias; hoc enim exiti altera pars hemistichii: « Et clementia ejus quasi imber serotinus, » subditos irigans et exhilarans.

Sensus ergo est, q. d. Lucidus, id est serenus, lætus hilarisque vultus regis subditos allicit, recreat, exhilarat, adeo ut eis vitam, id est florem lætitiæque vitam afflare videatur: sicut vice versa vultus iratus vel mestus regis subditorum animos consternat, pavidos mestosque efficit, ac velut mortem quandam mœstitiæ et mororis eis aspirat. Ratio est, tum quia rex est in populo id quod caput in homine: sicut ergo sanitas et hilaritas, æque ac infirmitas et molestia capitis redundat in membra sibi subjecta, etque suam qualitatem imprimat: sic pariter hilaritas vel ira et austeritas regis subditos afficit, similisque eis affectum imprimat. Quocirca docet Plutarchus in *Politico*, principi regendos esse animi affectus, præsertim iras, metus et morores, ne subditis eosdem imprimat. Ita fecit Aeneas in naufragii periculo, de quo Virgilius, I *Æneid.*:

Spem vultu simulat: premit altum corde dolorem.

Secundo, quod a regis amore, vel ira, vel odio pendeat subditorum vita vel mors; reges enim sua potestate possunt et sua voluntate cupiunt his quos amant vitam prorogare, his vero quos oderunt mortem inferre. Baynus censet esse metaphoram a luce auroræ, q. d. Sicut auroræ jam

appentis lux noctis tenebras discutit: sic etiam juvena regum facies mororem ac metum ex animis pellit, et simile propterea sereno celo imperium efficit. Audi Senecam, lib. *De Clementia*: « Utrum, inquit, mundi status gratior oculis, pulchriorque est sereno et puro die; an, cum fragoribus crebris atque quantantur, et ignes hinc atque illinc micant? Omnia non alia facies est elementis ac moderati imperii, quam sereni celi atque nitentis. Crudele regnum, turbidum, tenebrisque obscurum est inter trementes, et ad repentinum sonitum expanscentes, nec eo quidem qui omnia conturbat inconcusso. » Hinc de Christo Rege regum dicitur *Psalm. cix*: « Tecum principium (Hebraice, *nedaboth*; Græce *ἀρχή*, id est principatus) in die virtutis tue: ex utero ante luciferum genui te, » Hebraice, *ex utero ab aurora tibi est ros adolescentiæ tue; Aquila, ab aurora oriente sive apperente tibi ros pueritiæ tue*; ubi ros, æque ac aurora, mentis vultusque Christi suavitatem, hilaritatem et dulcedinem significat, ait R. Salomon.

Noster Salazar censet potius metaphoram peti a luce solis; nam ut sol est oculorum, sic cordis lumen est sapientiæ. Rursum, rex in terra est id quod sol in celo et mundo. Rex enim est sol beneficentiæ, hilaritatis et vite toti regno, q. d. « In luce vultus regis vita, » id est regis facies serena et benevola solem imitatur, cum candidissime luca. Sicut enim sol radiis suis cuncta fovet, et rebus omnibus vitam, risum et lætitiæ inspirat: sic etiam benevolentia et gratia principis subditos erigit, et jucundam quandam amonitatem, amonamque lætitiæ illis affert, quos benevole inhietur; contra severus regis vultus est veluti sol deficiens, qui hominibus rebusque omnibus mororem, languorem, morbos ipsaque mortem affert. Audi Agapetum Diaconum ad Justinianum Imperatorem, *De Officio Principis*: « Solis profecto partes sunt illustrare radiis orbem; principis vero virtus est egenorum misereri. Porro sole ipso clarior est imperator qui pius est: ille namque cedit succedenti nocti, hic autem repacitati pravorum non concedit indulgere quidquam, sed lumine veritatis iniquitatis occulta coarctat. » Et Plutarchus in *Moral.*: « Ut Deus in celo pulcherrimum ac jucundissimum sui simulacrum constituit solem: sic in republica principem, qui prudentia, justitia, benignitate se erga omnes representet. » Hinc Cyrus totius Persidis fuit sol: Cyrus enim Persie solem significat. Vide multas analogias regis et solis, quas recensui *Isaia cap. xlvi, vers. 1*.

ET CLEMENTIA EJUS QUASI IMBER SEROTINUS.—Comparavit regis hilaritatem auroræ, et soli omnia illuminanti et vivificantem: nunc clementiam ejus, et, ut hebraice est, benevolentiam comparat pluvie veræ, quæ terram et fruges hiemis rigore squallentes, incoerentes et pene emortuas resuscitat, exhilarat, vivificat, facitque ut terra in ger-

zina, frondes et flores erumpat; ac fructus omnis generis suavissimos et plurimos producat. Simili enim modo regis clementia, benevolentia et beneficentia, omnes, tam divites quam pauperes, refect, recreat, promovet, ac bonis omnibus locupletat, ut fecisse Trajanum, Antoninum, Constantinum, Theodosium, etc., legitur in eorum Panegyricis et Vita. Vide Senecam, lib. *De Clementia*, ubi lib. I, cap. viii, celebrat Augusti Cæsaris clementiam, qui L. Cinnam vires suas insidiantem in gratiam recepit: « Vitam tibi, inquit, Cinna, iterum do, prius hosti, nunc insidiatori ac parricide. Ex hodierno die inter nos amicitia incipit. Contendam utrum ego meliore fide vitam tibi dederim, an tu debeas? Post hæc detulit ultro consulatum, quæstus quod non audeat petere. Amicissimum fidelissimumque habuit, hæres solus fuit illi. Nullis amplius insidiis ab ullo petitus est. » Porro Septuaginta pro *וְיָנֵס* id est vultus, in suo codice legentes *וְיָנֵס* bene, id est filii, sic vertunt, in lumine vitæ regis filius; qui autem valde accepti sunt ei, quasi nubium serotinum; sic enim legunt Complutenses et Romani, quod Auctor *Catena Græcorum* sic clarior reddit, sicque tropologicè exponit: « Filius regis versatur in luce vitæ; quos autem ille recipit, sunt instar nobis serotinae. Qui in veritatis scientia secundum Christum perfecte edoctus est, regis aut Dei verius filius appellari potest. Qui autem post Christi adventum ad fidem accesserunt, sunt veluti nubes serotinae, utpote circa sæculi consummationem ad Deum tandem adijuncti. » Alius: « Filius regis est discipulus Jesu; assimilatur hic autem nubi serotinae, quia multis bonis operibus cumulatus est.

Potius mysticè accipias hæc de Christo, q. d. Christus Filius regis æterni, puta Dei Patris, ab eo accepit lucem vitæ, primo, divine, cum ab eo genitus est ab æterno; secundo, humanæ, cum Verbum caro factum est; tertio, omnis gratiæ in eadem incarnatione; quarto, omnis gloriæ in resurrectione. Hanc vero utramque vitam suis communicat; nam eis « qui valde accepti sunt ei, » ipse est quasi nubium serotinum, » id est quasi nubes verna, que copiosum gratiæ, ac deinde gloriæ imbrem suis fidelibus et electis irrorat et implet.

Verum vera et genuina lectio Septuaginta videtur esse ea quam habet Scholiastes, qui sic legit, in luce filii regis vitæ, etc. Hæc enim lectio respondet Hebræis et Latinis mutato tantum nomine *pene*, id est *vultus*, in nomen *bene*, id est *filius*. Sic sensus eodem rediit que Hebræa et Vulgata, si per filium regis accipias ipsum regem, ex phrasi Scripturæ, que *filios hominum* vocat homines, *filios regum* reges. Sin autem proprium filium regis accipias pro regis nato et futuro herede, sensus erit quem dat noster Salazar: « In luce filii regis vitæ, » id est bona felixque gentis fortuna ex bona indole et moribus, quibus filius et hæres regis fulget, omnino pendet: quapropter una omnia

illius ingenium et mores observant. « Et qui accepti sunt ei quasi imber serotinus, id est fortuna quidem et felicitas eorum qui apud ipsum gratiam nacti sunt, similis est imbri serotino, qui, licet tardius decidat, tamen uberius terram fecundat. Nam post moras temporis, et diuturnam expectationem, cum tandem aliquando hæres regno possit, amicos et familiares suos ingentibus fortunis et honoribus amplificat. Sicut enim vere primo vehementiores et longiores imbres defluere solent, ut observat Philosophus, *Problema*, sect. 2; sic etiam regis beneficentia in primo regni aditu uberior et copiosior esse solet. Aut, si sic dispungas: « In luce filii, regis vitæ, » sensus erit, q. d. Sicut ex face fax, ex lucerna una alia accenditur, sic filii vitæ est quasi lucerna accessa a patre: unde Salomon vocatur *lucerna Davidis*, III Reg. xv, 4. Sicut ergo cursores olim, decurso stadii demensio sibi assignato, successoribus tradebant lampada: sic et parentes, emenso vite curriculo, filio quasi successoribus lampada suæ vitæ, virtutis, opum et gloriæ, ut in eo quasi vivere pergant et perennent, juxta illud Lucretii:

Et quasi censors vitæ (vitæ) lampada tradant.

« In luce » ergo « filii regis vitæ, » id est, rex suam vitam, sapientiam, mores et virtutes in filium transferre debet, ut, sicut una lucerna accenditur ex alia, ita filii vitæ, indoles et mores accendantur ex institutione et exemplo patris, ac pater moriens vivat nihilominus et respiciatur in filio, quem heredem sibi similem et quasi alterum se relinquat, quasi lucem ex luce, vel quasi lucernam ex cursu tradat: « qui autem valde accepti sunt ei, quasi nubium serotinum, » q. d. Qui gratiam inibunt filii regis, his ipse erit quasi nubes verna, que sero quodam tempore longam regni expectationem, sed copiose in eos opes, dignitates, bonaque omnia implet et communicabit.

Allegorice, id ipsum optime competit verbo incarnato, puta Christo; Christus enim quæ Verbum est vitæ Patris, æque ac Spiritus Sanctus, coæternus et creaturarum omnium, presertim plantarum, animalium, hominum et Angelorum: per Verbum enim omnes sunt create, ac per Verbum Deus omnibus rebus dat vigere, durare, crescere et propagare se; quæ homo, est vitæ Angelorum et hominum: hi enim omnes vitam gratiæ et gloriæ Christi quasi capitis sibi hauriant et participant. Unde hæc alludens S. Joannes, cap. I, vers. 4: « In ipso, inquit, vitæ erat, et vitæ erat lux hominum. » Et vers. 9: « Erat lux quæ hæc illuminat omnem hominem venientem in prona mundum. » Et vers. 16: « Et de plenitudine ejus nos omnes accepimus, et gratiam pro gratia; quia lex per Moysen data est, gratia et veritas per Jesum Christum facta est. » In Christo ergo velut in fonte est omnis omnium vitæ. Unde S. Augustinus ibidem sic explicat, q. d. Ipsa Verbi substantia est vitæ:

hæc enim est omnium creaturarum idea; idea autem est ipsa essentia et vita Dei. S. Chrysostomus vero, Cyrillus, Theophylactus et Ammonius, ibid., in I ipso, inquit, erat vitæ, » id est vigor rerum omnium, duratio et conservatio; erat autem non formaliter, sed causaliter, quia a Verbo et per Verbum causatur et produciunt. Unde S. Joannes sepe Christum vocat lucem, et vitam æternam. Vide dicta epistola I Joannis, cap. I, vers. 2 et seq.

16. POSSIDE SAPIENTIAM, QUIA AURO MELIOR EST: ET ACQUIRE PRUDENTIAM, QUIA PRETIOSIOR EST ARGENTO. — Pro posside hebraice est *קָנָה* *keno*, id est acquire, eme, compara, posside in imperativo: vel acquire, emere, possidere in infinitivo; unde Pagninus vertit, *acquirere sapientiam multo melius est, quam acquirere aurum pretiosum; et acquirere intelligentiam multo melius est, quam acquirere argentum electum; Chaldaeus, qui possidet sapientiam, melior est ei auro confuso; et qui possidet prudentiam, melior est ei argento electo.* Hæc sententia habetur similibus verbis expressa cap. viii, vers. 10, et cap. iv, vers. 5, ubi eam expliciunt.

Porro Septuaginta pro *קָנָה* *keno*, aliis punctis legentes *קָנָה* *ken*, et per *ה* paragogicum *חִינְמָה*, id est nidus, aut certe litteram *ה* per diastolen referentes ad vocem sequentem *חִינְמָה* *chachma*, quasi sit *חִינְמָה*, sive *ה* demonstrativum *chochma*, id est *sapientia*, aut brevius et verius pro *קָנָה* legentes *קָנָה* *kinnoth* (*ה* enim et *ה* sunt characteres affines), id est *nidi*, vertunt, *nidi sapientia magis eligendi auro, et nidi prudentia magis eligendi sunt super argentum.* Quod primo, S. Chrysostomus in *Catena Græcorum* sic exponit, q. d. « Divina sapientiæ sensa et theoremata multis partibus mundanam sapientiam excedunt. Quemadmodum autem aurum præstantius est argento, ita sapientia quoque nobilior est prudentia. Hæc enim in verum cognitionem præcipue occupatur, illa vero incognitarum dilucidatione et interpretatione. » Alius ibidem: « Nidus duo significat, nempe locum ubi avium pulli conservantur, et ipsos rursum pullos, qui in nido continentur. Per nidum itaque sapiens divina theoremata designat: in his enim sapientia habitat; quæ etiam præstantiora dicit mundana falsive nominis sapientia. Quod si prudentiam sapientiæ affinem alibi docerit, dicendum est sermonis sapientiam mundi sapientiæ præfuisse. Nam, ut aurum præstantius est argento: ita hæc illi quoque præstat. Aut sapientiæ nidus appellat Christi Ecclesias, aut Sanctorum mansiones; sapientiam autem, Christum ipsum.

Secundo, S. Ambrosius, lib. V *Hexam.* cap. xvii, magis ad litteram per *nidum sapientiæ* accipit nidum a sapiente fabricatum, qualem hirundo pro ovio et pullis construit, q. d. Sapientia docet hircundines cæterasque aves nidus construere, in hisque pullos procreare et educare, ut per illas typum et exemplar det omnibus sapienter procedendi et educandi filios, ac discipulos in omni

virtute et disciplina. Nam vers. præced. dicitur Septuaginta in filio quasi vivere patrem etiam post mortem, nunc apte subjungunt, ut gloriose pater vivat in filio, non probrore, debere filio educare in nidis sapientiæ, ut in his sapiens et generosus, quasi que aquilinus pulvis, nimirum dignus patre filius, ac patri sapienti similis, imo sapientior evadat; hos enim nidus sapientiæ præstat filio congerere quam thesauros auri et argenti: hisce enim longe præstiosior est sapientia.

Sed audi S. Ambrosium de sapientia nidi hircundinis physice philosophantem: « Habemus aviariæ sobolis erga cultum patrios pietatis exemplum; accipiamus nunc matrem sedulitatis in filios grande documentum. Hirundo minuscula corpore, sed egregie pio sublimis affectu, quæ indiga rerum omnium, pretiosiores auro nidus struit, quæ sapienter nificat. Nidus enim sapientiæ pretiosior est auro. Quid enim sapienter, quam ut et volandi vasa liberate potiar, et hominum domiciliis parvulos suos et lecta commendat, ubi sobolem nullam incurset? Nam et illud est pulchrum, ut a primo ortu pullos suos humane usui conversationis assuescat, et præstat ab imitacionum avium insidius tutiores. Tum illud præclarum, quæ gratia domos sibi sine ullo adjuvatore tanquam artis perita componat. Legit enim festucas ere, easque luto illinit, ut conglutinare possit. Sed quia lutum pedibus non potest deferre, summum tenarum penarum aqua infundit, ut facie his pulvis adhereret, et fiat limus, quo paulatim festucas vel minutus seruculos sibi colligat, atque adhereræ faciat; eo genere nidi tolli fabricam struit, ut quasi pavimenti solo pullos ejus intra ædes suas sine offensione versentur, nec pedem aliquis intersetur per rimulas texturarum, aut teneris frigus irrepit. Sed hoc industria officium prope commune multis avibus; illud vero singulare, in quo est præclara cura pietatis, et prudentis intellectus et cognitionis insigne, tum quædam medicæ artis peritia: quod si qua pulli ejus fuerint cæcitate suffusi oculis, sive puncti, habet quoddam medendi genus, quo possit eorum lumina intercepto usui reformare, » nimirum, « hirundo, si excæverit pullos, novit illos oculare rursus de sua chelidonia, » ait Tertullianus, lib. *De Penit.*, sub finem. Eadem habet S. Basilus, hom. 8 *Hexam.*, ex quo illa transcripsit S. Ambrosius, sed elegantius pariter Latini sermonis stylo donavit.

Igitur nidi sapientiæ filio sunt honesta domi educatio; deinde scholæ, academiæ, seminaria, collegia, monasteria, in quibus juvenus instruitur et educatur in sapientia æque ac virtute, ut ibidem efformata, instar oullorum fortiter et sapienter avolet ad prædam, possit et alios sapientia et virtute quam didicit imbure, imo et nidus sapientiæ suis similes alibi construere et erigere. In animis enim eriguntur nidi sapientiæ, cum animi scientia et disciplina ita componuntur et

formantur, ut se ipsos, quin et alios per omnia capienter dirigere ac contra cuncta vitiorum scabala tutari sciant et valeant.

17. SEMITA JUSTORUM (Hebraice, *rectorum*) DECLINAT MALA; CUSTOS ANIMÆ SUE SERVAT VIAM SUAM. — Chaldaeus, *semita justorum est declinare a malo; qui caret anima sua, servat viam suam*; Tigrina, *qui custodit viam suam (mandatorum Dei, ait Vatablus), custodit animam suam*; Septuaginta vero, *semita vita declinat a malis; longitudo autem vita via justitia*, nimirum censuere Septuaginta quod *custos animæ* idem sit quod *prolongans vitam*, q. d. Justitia sui assecles facit longævus hic, et in futuro æternos; qui ergo servat vias justitiæ, huic obtingit fausta longitudo vite presentis, et beata æternitas future. Vox *semita* significat viam et vitam justorum esse rectam, occultam et arctam, ut declinet curva et prava latæque vitiorum divertiæ, quæ undique eam circumstant et ambiunt, per quæ impij quasi per vias curules, amplas et liberias spatiantur. Dicitur enim semita latine quasi semi iter, sive via dimidia et arcta. Unde Virgilius, *IX Æneid.*:

Rara per oculos decebat semita calles.

Pro *semita* hebraice est *סללה mesilla*, id est via trita, ager, semita strata et elevata lapidibus, ne viatores per lutum incedere cogantur; unde *סללה sullam* vocatur scala. Via ergo et vita justorum est *mesilla*, tum quia elevata et teris altior, ut pote celestis et divina: nam per virtutes quasi per scalas contendunt et ascendunt in cælum; tum quia continuo longoque bonorum operum virtutumque exercitio calcata est, complanata et trita, ideoque facilis et secunda.

Porro Septuaginta sententiam hanc duabus aliis xplicant et illustrant, quæ non habentur in Hebræo, nec in Latino. Sunt autem hæ: « Qui recipit disciplinam, bonis omnibus affluet: sic qui observat increpationes, in sapientia progressus faciet. Qui custodit vias suas, custodit animam suam; qui autem vitam suam diligit, ori suo parcat oportet. »

18. CONTRITIONEM PRÆCEDIT SUPERBIA, ET ANTE RUINAM EXALTATUR SPIRITUS. — Hebraice, *ante contractionem superbia, et ante impactionem (quæ quis in lapidem vel scandalum impingit) elatio spiritus*; Syrus, *ante morbum exaltatio spiritus*; Aquila, *ad faciem contritionis superbia*; Tigrina, *præcōntritionem fastus, et anteit ruinam superbia ruina*, hoc est, *colanitas est comes superbia*, ait Vatablus; Chaldaeus, *ante interitum venit superbia, et ante ruinam elevat spiritus*; Septuaginta, *ante contritionem præcedit superbia, id est contumelia, vel injuria* (Syrus, opprobrium), et *ante ruinam exaltatur spiritus*, id est mala cogitatio; Complutenses et Romana, *immodestia*; alii, *teneritas, stultitia*; *καταφρον* enim est insanus, impatiens, mala cogitans, quasi *κατα καὶ φρον*. Sensus ergo est, q. d. Antequam quis ve malum subeat, quo conteratur, confringatur

et evertatur, solet præire illius superbia, qua

superbe sese extollat, ut aliis dominari velit: hanc enim Deus sternere et confingere solet. Similiter antequam quis in levius quodpiam malum impingat et ruat, solet præire in eo elatio spiritus, sive fastus aliquis et tumor animi, qui hoc malum mereatur. Porro malum accipit per se, ut sunt morbi, paupertas, ignominia, persecutiones, exilia, ipsaque mors; tum culpa: Deus enim culpam minorem et occultam alia majore et aperta castigat. Sic Deus occultam superbiam Ade, qua intumuit audiens ab Eva promissum serpentis: « Eritis sicut dii, » punivit permitiendo lapsum ipsius in apertam et claram inobedientiam, qua pomum vetitum comedens se totumque genus humanum perdidit, ut pulchre ex hoc loco docet S. Augustinus, lib. XIV *De Civit. cap. xiii*: « Illud, inquit, malum (superbie) processerat in abdito, ut sequeretur hoc malum, quod perpetratum est in aperto. Verum est enim quod scriptum est: Ante ruinam exaltatur cor, et ante gloriam humiliatur. Illa prorsus ruina, quæ fit in oculo, præcedit ruinam quæ fit in manifesto, dum illa ruina esse non putatur. Quis enim exaltationem ruinam putat, cum jam sit ibi defectus, quo est relictus excelsus? Quis autem ruinam esse non videat, quando fit mandati evidens atque indubitata transgressio? Propter hoc Deus illud prohibuit, quod cum esset admissum, nulla defendi posset imagine justitiæ. Et ideo audeo dicere superbis esse utile cadere in aliquod apertum manifestumque peccatum, unde sibi displiceant, qui jam sibi placendo ceciderant. Salubris enim Petrus sibi displicuit, quando flevit, quam sibi placuit, quando præsumpsit. Hoc dicit et sacer *Psal. lxxxii*: Imple facies eorum ignominia, et quærent nomen tuum, Domine, id est, ut tu eis placeas querentibus nomen tuum, qui sibi placerant querendo suum. »

Igitur contritionem præcedit superbia. Quam contritionem? omnem. Nunquam enim in peccatum cadimus, nisi per superbiam saltem tacitam, vel interpretativam adversus Deum erigamur. Superbia Deo ipsi adversatur: proximus intolerabilis, et ipsi superbo supra modum noxia reperitur: quia nisi homo reverentiam et subjectionem Deo debitam deserret, et erecto collo adversus eum ejusque mandata superbirer, nunquam in gratiæ dissipationem et peccatorum ruinam incidere.

Versio Septuaginta habet, *ante contritionem præcedit injuria, et ante ruinam mala cogitatio*. Nota hic quam emphaticè superbia per antonomasiam dicatur injuria, scilicet Deo injuria. Tam grave malum est superbia, ut Deum ipsum quasi conviciis et irrisionibus illudat, colaphos in faciem Deo impingat, eam sputis illinat, et velat nolentem ac renitentem in certamen provocet Deum. Quam ergo senensis in illo Apostoli *Jacobus iv*: « Deus superbi resistit. » Non at: Obsistit, et ob-

quietos impugnat; sed « resistit, » quasi impugnantibus et laesentibus Deum superbis, ipse, ut suo consulat honori, pro laribus et foelis repugnat, propulsans a se potius injuriam, quam subinfernens, defensens se potius quam alios offendens. Quo? aliquando S. Augustinus expertus sic dolebat: « Sed ego, Domine, conabar ad te, repellere abs te, ut saperem mortem; resistebas ventosæ cervici meæ, » etc., lib. IV *Confess. xv*. En ventosum caput superbi: tamen stultus sibi de vento blanditur suo.

At cur superbia, sive magna, sive modica, præcit et causat pene omnes omnium, etiam Sanctorum, casus, ruinas et contritiones? Primam causam dat Cassianus, *Collat. vi*, cap. xvii, quod ex minoribus solet fieri gradus ad majora: « Lapsus vero quispiam, inquit, nequaquam subitanea ruina corruisse credendus est; sed aut præve institutionis deceptus exordio, aut per longam mentis incuriam paulatim virtute animi decidente, et per hoc sensum vitii incrementibus casu miserabiliter condidisse. Ante contritionem enim præcedit injuria, et ante ruinam mala cogitatio; quemadmodum domus nunquam subitanea ad ruinam proembit impulsu, nisi aut antiquo vitio fundamenti, aut longa inhabitantium desidia, stillicidiis primum paucissimis penetrantibus corrupta sensim fuerint munimenta tectorum, quibus per vetustam negligentiam in majorem modum patefactis atque collapsis, rivatum post hæc influit pluviarum imbricumque tempestas. »

Secundam causam dat S. Chrysostomus, lib. V *De Incompreh. Dei natura*, nimirum superbiæ gravitatem et pondus, quæ tanta est, ut superbum in ima deprimat.

Tertia et potissima causa est Dei vindicta. Deus enim extremo odio prosequitur superbiam et superbos, ideoque eos fulminat et sternit usque ad tartara. Unde Æsopus rogatus a Chilonæ quid Jupiter faceret, et in quo occuparetur, respondit: « Ut excelsa deprimat, extollat humilia. » Ita Laertius, lib. I, in *Chilonæ*. Et Septuaginta Interpretes, interrogati a Ptolemæo Philadelpho quo pacto vitare quis posset superbiam, responderunt: « Si cogitet quod Deus superbos deprimit, mites autem et humiles exaltat. » Hoc est quod superbi minatur Deus per Abdiam, vers. 4: « Si exaltatus fueris ut aquila, et si inter sidera posueris nidum, inde detraham te. » Et de Nabuchodonosore Baltasari ejus filio ait Daniel, cap. v, 20: « Quando elevatum est cor ejus, etc., depositus est de solio regni sui, et a filiis hominum ejectus est, sed et cor ejus cum bestiis positum est. » Est enim hic magnus stimulus ad humilitatem, si cogites per eam te exaltandur, et superbiæ, certo certius te deprimentur, et forte usque ad tartara cum superbo Lucifero. Sicut enim signum prædestinationis est humilitas, sic signum reprobandis est superbia. Cum ergo senseris in mente elationem quampiam, tumorem et fastum, scito hoc esse signum iustare

tibi casum et ruinam; sicut enim fumus signum est proximi incendiij, sic elatio signum est proxime ruinae. Quare sicut, dum vides attolli fumum, illico accurris, ut aqua injecta illum, et sub eo latentem ignem suffoces et opprimas: ita prorsus dum sentis in animo tumorem, illico eum contunde et confringe, itaque lapsum tibi imminentem discute et averte. Lapsus enim et ruina est individuum comes superbiæ; neminem enim Deus punit ante peccatum, neque peccat aliquis nisi ex superbia quodam, nempè quod coram Deo humiliari nolit. Nunquam enim contemptum et mortaliter transgredimur Dei præcepta, nisi prius facientes nostram vel voluntatem vel voluptatem quam Dei imperium. Unde bene dicitur *Ecclesi. x, 13*: « Initium omnis peccati est superbia. »

Nota: Humiles et sancti subinde nota Dei affliguntur et deprimuntur, ad non ut ruant et conterantur, sed potius ut exallentur, ut patet in Joseph, Job, David, etc. Eadem ergo calamitates justis sunt merita et corone, superbis vero sunt demerita et supplicia, quia illis ad virtutis et gloriæ augmentum, his ad tormentum ad Deo irrogantur. Denique quanta est superbia, tanta eam sequitur ruina et contritio; mensura enim pene respondet mensura culpæ. Sicut ergo qui ex alto ruit, profunde cadit, planeque conculcitur: sic quo major est elatio, eo majus est præcipitium, juxta illud Claudiani:

Tollitur in altum,
Ut lapsu graviore ruat (1).

Sic Deus contrivit superbiam Pharaonis per Moysen, Colias per Davidem, Pharisæi per Publicanum, Absalom per Joab, Adoniam per Salomonem, gigantum per diluvium; quin et presumptionem Petri asserentis se moriturum cum Christo, per ancillam, quæ eum perculit et impulit ad negandum Christum.

Recentius exemplum valde appositum recenset B. Petrus Damianus, *epist. 24*, cap. vi, de clerico superbo, qui, dum in Missa legeretur illud Christi: « Qui se exaltat, humiliabitur, et qui se humiliat, exaltabitur, » *Luce xiv, 11*, irrisit, fastuque plenus et nimia bellicæ facultatis fiducia in prælium, quasi victor futurus prosiliens, quod conflictu misere casus occubuit. Simile quod narrat S. Antonius, II part. tit. III, cap. 2, de quodam tyranno, qui radi de libris imperavit ex *Deiparæ Cantico*: « Dispersit superbos æneae cordis sui depositi potentes de sede, et exaltavit humiles; » quod se de sua sede deponi negare posse. Cum semel post balneum vestes illius Angelus, ipsum referens, induisset, et ad domum curæ aulicis ve-

(1) Seneca, *Hercul. fur. Vers. 884*:

Dominare tumulus, spiritus altos gero:
Siquitur superbis altior a tergo Deus.

Cæterum Masorethe in hoc versu medium esse illud notant.

nisset; ille vero laeeras vilesque sumere coactus, illuc reversus in aulis diras et minas jactaret, pro stolido habitus ad angelum deductus est, qui verus princeps habebatur, a quo, postquam cum aulici effuse risissent, in penetrale admissus, deque modesta monitis, proprias vestes induit, deinceps in honore tanquam legitimus herus habitus est.

19. MELIUS EST HUMILIARI CUM MITIBUS, QUAM DIVIDERE SPOLIA CUM SUPERBIS. — Chaldeus, *melior est humilis spiritu et mansuetus*; Syrus, *melior est humilis spiritu et oculis dimissis, quam qui dividit praedam cum fortibus*; Septuaginta, *melior mansuetus cum humilitate, quam qui dividit spolia cum contumeliosis vel injuriatibus*, quia haec spolia sunt injusta: quare qui spoliatorum partem accipit, injuriam consentit et cooperatur, ac proinde idem cum injuriatibus exitum subit, ait Aben-Ezra. Superbi enim solent ex fastu esse aliis injurii, eosque bonis suis spoliant, sociosque et amicos in partem rixae vel belli ac spoliatorum vocare; sed utrosque eadem manet Dei vindicta, idem interitus. Haec gnome quasi conclusio educitur ex precedenti: si enim superbia parit contrivionem et exaltatio ruinam, uti jam dixi, ergo melius est humiliari spiritu, ut habent Hebraei, hoc est, demittere sese cum humilibus et mitibus (qui enim humiles sunt, sunt et mites), quam cum superbis se supra alios attollere, eosque spoliant ac spoliis eorum se ditare. Alludit Salomon ad illud Davidis patris sui: «Elegi abjectus esse in domo Dei mei, magis quam habitare in tabernaculis peccatorum,» *Psal. LXXXIII, 11*.

Unde secundo, sic exponi potest, *q. d.* Melius est humiliari, id est affligi spiritu, puta animo et mente, cum mitibus, ac patienter ferre injurias et spoliationem superbiorum, quam cum eis injuriam aliis facere, eorumque spolia injuste dividere. Unde Cajetanus et Baynus sic exponunt, *q. d.* Superbi homines humilibus nonnunquam inferunt injuriam, bona diripiunt, spolia dividunt; tamen virtus animi est melior quam bona externa, quamlibet bene comparata. Si cum humilibus et mansuetis ambulaveris, si fueris etiam ipse humilis, celestem quamdam vitam in terris agis, in pace et tranquillitate animae. Inter superbos vero semper sunt jurgia: non igitur vulgi judicio, sed sapientum res aestimare; virtutem vitio, animae quietem externis bonis preponere.

Tertio, sic exponas: Melius est humiliari, id est depauperari cum mitibus, quam dividere spolia, id est ditari cum superbis, praesertim si quis fiat pauper spiritu, juxta illud Christi: «Beati pauperum spiritu, quoniam ipsorum est regnum caelorum,» *Math. v.* Ita Vatablus et Auctor *Catena Graecorum*.

Quarto, plenius et profundius, per catachresin ex *mitibus* intelligas pacem et tranquillam vitam quam parit conversatio cum mitibus: ex *re vero dividere spolia* intelligas odia et rixas quas

parit superbia. Nam, ut ait S. Chrysostomus, homil. 8 in *Math.*: «Nutrix dilectionis (et consequenter pacis ac concordiae) humilitas est; mater autem omnis mali superbia.» Sensus ergo est, ait noster Salazar: «Melius est humiliari cum mitibus,» hoc est, praestare quidem ex animo dejecti et humilem esse: sic enim inter humiles licet agit agere, qui mississimi plerumque sunt, et nulla eos distrahit indignatio aut dissidium; sed multa potius benevolentia coherentes tranquillam valde vitam degunt. Praestat, inquam, cum his agere, quam superbia intrinsecam cum superbis versari, qui assidue inter se confligunt spolia partiantur, id est, qui in semetipsos invicem incurunt, ac se mutuo honoribus atque fortunis spoliant; qui vitam denique innumeris fluctibus et tumultibus plenam transigunt. Itaque sapiens humilitatem superbiae ideo praefert in hoc loco, quia humiles cum humilibus valde tranquille et benevole conversantur: superbi autem inter se confligunt, ac se invicem direptis fortunis spoliant.

Mystice, Auctor *Catena Graecorum*, *q. d.* Melior est exigua cognitio cum humilitate, quam magna scientia cum superbia.

20. ERUDITUS IN VERBO REPERIET BONA: ET QUI SPERAT IN DOMINO, BEATUS EST. — Hebraice, *intelligens super verbo inveniet bonum, et qui confidit in Domino, beatitudines illi, scilicet sunt, vel erunt*; Chaldeus, *qui contemplantur in verbo*; Syrus, *intelligens verbum*; Septuaginta clare, *intelligens in negotiis inventor bonorum, et qui fidei in Deo, beatissimus*. Verbum enim metonymice significat rem verbo significatam, puta negotium.

Primo, Aben-Ezra hanc gnomen refert ad praecedentem, *q. d.* Qui humilitatis studio cum mitibus erudit, ut alta de se non sentiat, bona reperiet: a Deo enim beneficis cumulabitur; et qui spem in Deo collocat, nequaquam voluntatem capiet spoliis cum superbo partendiis, sed a Deo locupletatus bonis omnibus circumfluens beatus erit.

Secundo, alii sic, *q. d.* Eruditus in verbo, id est est potens in sermone, in judicio quidem rem litterarum suam peraget, ac obtinebit bona quae praerudit; sed tamen beator est, qui fugit lites, et tacens res suas Deo commendat.

Tertio, magis genuine R. Levi exponit, *q. d.* Intelligens supra rem, id est qui alicui negotio intelligenter incumbit, diligenterque attendit quomodo in unaquaque re se gerere debeat, nec festinanter aut temere sua agit; hic cogitando bona consilia inveniet, quibus feliciter negotium conficiat, ac bona destinat quae optat, assequatur. Qui autem hisce indauria sua peractis, sibi tamen, suo consilio ac causis et rationibus solertia sua apte comparatis non fidei, sed spem omnem rei conficiendam in Deo collocat, hie beatus erit, quia Deus spem ejus non fallat, sed vitiu compositem faciet, ac rem ad optatam metam deducet.

etiam in adminiculorum apparatu forte erraverit. Haec enim est prudentia Christiana, quam suis verbo et exemplo commendabat S. Ignatius fundator Societatis Jesu, nimirum ut qui rem arduam ad Dei gloriam molitur, omnia humana consilia et media ad rem conficiendam opportuna prudenter et diligenter adhibeat, perinde ac si illis ipsis tota res conficienda foret. Deinde spem omnem collocet in Deo, quasi ab ipso solo res peragenda foret, ut sibi diffidens, fidensque Deo, illum toto corde invocet, illique media rei conficiendae a se inventa offerat, ut ea probet vel improbet, et meliora suggerat, eaque dirigat ac prosperet, atque ab illo uno fellicem rei transactionem expectet. Unde Baynus sic explicat, *q. d.* Praestat in Domino collocare fiduciam quam in propria prudentia. Aut: Beatus est qui, praeter hoc quod cum multa prudentia res singulas administrat, nihilominus omnem fiduciam rei peragenda in Domino collocat, juxta illud *Psal. CXLV, 5*: «Beatus ejus Deus Jacob adjutor ejus; spūs ejus in Domino Deo ipsius, qui fecit caelum et terram.» Docet ergo nos haec gnome ita prudenter, instanter et sollicite res nostras agere, quasi illa a Deo Deique speciali cura non penderent: ac vice versa ita spem omnem in Deum reponere, ac si nostra omnis prudentia et sollicitudo inanis foret, emeris et irrita. Ita Cajetanus, Jansenius, Salazar et alii (4).

21. QUI SAPIENS EST CORDE, APPELLABITUR PRUDENS: ET QUI DULCIS ELOQUIO, MAJORA PERCIPIET. — Hebraice, *et dulcedo laborum addet acceptionem*, quod Noster vertit, *majora percipiet*; alii per *ללך ללך*, id est acceptionem, accipiunt doctrinam; hanc enim discipulus a magistro haurit et accipit. Unde Chaldeus, *et qui dulcis est labiis suis, addet disciplinam*; Syrus, *addet scientiam*; Septuaginta, *sapientes et intelligentes vocant malos; dulces autem in sermone plura audient* (2).

Primo, Beda sic exponit: «Qui sapientiam Catholicae fidei, quam didicit, lillibatam in corde suo custodit, merito prudentis nomen accipit. At qui eandem etiam docte predicare et contra haereticos defendere novit, majora laboris amplioris praemia percipiet.» Addit Hugo: Majus etiam nomen, puta doctoris, accipiet.

Secundo et melius, *q. d.* Qui in corde suo sibi sapit, hic «appellabitur,» id est revera erit, ut jure vereque appellari possit, prudens, et, ut Hebraice est, intelligens; at qui non sibi soli sapit, sed et aliis ac sapientiam ex corde in os ad aliorum salutem derivat, ut quae mente sapienter con-

cepit, sapienti et suavi eloquio proximis instillet, hie utique majora percipiet, quia majorem earum, quae alios docet, cognitionem accipiet: docendo enim illuminatur et dilatatur intellectus docentis, ut clarior videat ea quae docet, quam ante ea cognoverit, imo novos conceptus, novas rationes, novas veritates, novas subtilitates mens docendo excitata docenti suggerit, quae alias nunquam ipsi in animum venissent.

Qui ergo docet alios, docet se ipsum: unde experientia ostendit eos qui profitentur Poesim, Rhetoricam, Philosophiam, Theologiam, Ethicam, docendo insignes et perfectos evadere Poetas, Rhetores, Philosophos, Theologos, Ethicos.

Tertio, genuine et plene, hac gnome docet Salomon vere prudentie et sapientiae, ac sapientis duo esse munia, duo officia: prius, ut corde sapientiam contineat; posterius, ut eandem sapienter et suaviter deponat et eloquatur. Itaque sapientiam possidere eloquentiam, ut quae sibi sapit, eadem aliis cum gratia et fructu proferat. Ideoque sapientiam non esse perfectam, nisi ea quae intelligit, sciat aliis communicare et persuadere, juxta illud *Ecc. XLV, 17*: «Scientia abscondita et thesaurus invisus, quae utilitas in utrisque?» Et S. Augustinus, lib. *IV De Doctrina Christ.*: «Omnis, inquit, res quae dando non deficit, dum habetur et non datur, non habetur quomodo habenda est.» Hunc esse sensum liquet ex duobus verbis sequent., ac praesertim ex vers. 23, ubi hanc gnomen alia clariori explicans ait: «Cor sapientis erudit et labiis ejus addet gratiam.»

Sensus ergo est, ait Jansenius, *q. d.* Qui sapiens est corde, is quoniam per sapientiam in animo reconditam, erudit et prudenter loquitur ore suo (cor enim sapientis erudit et os ejus), ideo appellabitur prudens; idemque dulcis existens per sapientiam in eloquio, addet et in aliis et in se ipso doctrinam, doctior quotidie et eloquentior evadet, aliusque semper magis ac magis sapientiam ingeret. Itaque unicam clausulam continet versus, docens sapientem prudentis nomen obtinere, quoniam eloquentia sua scientiam aget docendo.

Idem videntur voluisse Septuaginta dum verunt, *sapientes et intelligentes vocant malos, dulces autem in sermone plura audient*, id est, plura discunt audiendo: auditus enim est sensus disciplinae, ait Aristoteles, unde auditor vocatur discipuli. Porro sapientes vocantur «malii,» graece *πονηροι*, id est *pravo*, viles, inutilis, ignavia, quia scilicet sibi soli sapiant, et detraquant laborem docendi alios; *secundo*, *pravi*, invidiosi, maligni, quia invideant aliis sapientiam, atque ut ea alios omnes superent, avare eam cequant, nec aliis eam communicare volunt; *tertio*, Auctor *Catena Graec.* sic legit, *viros sapientes et prudentes pravi appellant pravos et sceleratos; qui autem blanda utuntur oratione, plura discunt et hauriunt*. Sicque explicat, *q. d.* «Adulatores dulces-

(1) Rosenmullerus, qui intelligentiam adhibet ad verbum, dirimam scilicet, *inveniet bonum, et qui, etc.* Maurer, qui attendit ad rem, qui in rebus gerendis circumspicere et considerato agit, *invenit, assequatur bonum, etc.*: Hoc praefat.

(2) Cui cor, mens sapit, vocatur et est intelligens; et Quavis laborum augeat doctrinam, eo quod sapientiam aliis gratiam facit, commendat.

suaviter eloquitur, eo plus ei a Deo suggeritur, perinde ac ubera quo magis mulgentur, eo plus lactis recipiunt.

Jansenius contendit legendum: « Fons vite eruditio possidentibus, » uti habent Septuaginta. Sic enim sensus clarus est, *q. d.* Sapientia sapientibus illam possidentibus est velut fons vite, qui quo plus vitalis sapientie emanat, eo plus a Deo haurit et recipit. Verum Romani et ceteri codices legunt *possidentis*; idque significantius est: significat enim *primo*, quod sapientia in corde sapientis meditando, studendo et orando quasi fons oriatur et ebulliat velut in propria possessione et fundo, ac proinde continue et jugiter scaturiat copiosas sapientie aquas quibus non tantum domesticos, sed vicinos circumquaque irrigat, vivificat et fecundet, ut honorum operum sint feraces et fertiles; *secundo*, *in possidentis*, vel, ut ex Hebræo veritas, *heri aut domini*, significat neminem debere docere sapientiam, antequam eam plene didicerit, ut eam quasi horus possideat. « Doctor ergo sit concha, non canalis, » ait S. Bernardus; sit possessor sapientie: ita fiet possessor pulpiti, ex quo eam doceat. *Tertio*, *in possidentis* significat sapientiam esse fontem vite proprium possidentis, id est illius qui eam exerceat, eaque utitur docendo et informando alios. Plena enim firmaque rei possessio præter dominium exigit rei possessio usum et exercitium, ut scilicet facile et expedite re possessa utatur, eaque exerceat. Significat ergo sapientem prius debere cor suum plane imbuiere sapientia, ut eam firmiter solideque possideat, ac deinde eam exerceat et eructet docendo tum verbo, tum opere et exemplo. Qui enim sapientiam in se habet, sed eam non exerceat, nec alios doceat, huic sapientia non est fons vite, sed quasi lacus vel aqua stagnans, ideoque putrescens et mortua, juxta illud Christi: « Omni habenti dabitur; ei autem qui non habet (id est non utitur talento quod habet), et quod habet auferetur ab eo, » *Matth.* cap. *xxv*, 29.

Sensus ergo, ait Jansenius, est, *q. d.* Eruditio, id est sapientia et intelligentia, est illis qui habent eam, fons vite, quia velut scaturigo semper proficiens, nec unquam deficiens, subministrat eis assidue, unde et ipsi in anima vivant, et alii per eorum doctrinam. At contra doctrina stultorum, qua et se ipsos et alios de agendis rebus aut credendis docent, nihil aliud est quam fatuitas, hoc est, stulta sunt quecumque quatenus stulti et ex suo corde docent. « Ex abundantia enim cordis os loquitur. »

De stultorum ergo ventre exeunt flumina aquæ mortuæ; de ventre vero sapientum secundum Deum exeunt flumina aquæ vivæ, ait Auctor *Imperfecti*, homil. 20 in *Matth.*

Huc quoque faciunt septem gryphi sive angmata Venerabilis Bedæ in *Collectaneis*: « Tres infelices in lege leguntur, qui scit et non docet, qui

(1) seu *discipline*. Stultorum poena est ipsa stultitia, quæ nihil nisi exitum afferre potest.

docet et non facit, qui nescit et non interrogat. »

Qui sunt qui sani agnoscunt? qui aliena negotia curant. Quæ ratione homo lassus non fit licentia faciendo. Quid est longinquum? spes vel cogitatio. Quid est regi et misero commune? nasci et mori. Quid est optimum et pessimam? verbum. Quid est quod aliis placet, aliis displicet? vita.

23. COR SAPIENTIS ERUDIET OS EIUS, ET LABIIS EIUS ADDET GRATIAM. — Hebræice, *addet acceptionem*, id est doctrinam, ut veritè Chaldeus et Syrus, puta gratiam docendi, quod Noster, vers. 21, veritè, *majora percipiet*, puta majorem doctrinam et docendi gratiam nanciscetur. Pro *erudiet* hebræice est *לשכיל* *laskil*, id est, ut Pagninus intelligit, intelligens et prudens faciet, prudenter dirigit, instruct, erudiet.

Cor trium rerum est symbolum, triaque significat; unde triplex hic emergit sensus. *Primo*, cor vocatur mens et intellectus; sicut enim a corde vita et spiritus vitales totius corporis procedunt, sic a mente procedit vita et spiritus totius animæ omniumque ejus potentiarum. Sensus ergo est, *q. d.* Mens sapientis est, quæ dirigit os ejus, illud quæ docet nil temere effulire, sed præmeditata loqui, ac labiis ejus indit additque gratiam docendi, ut gratum suavenique promant sermonem, qui in animos audientium leniter infuset et sapientiam instillet. Mens enim sapientis prius cogitat et meditat, quid et quomodo debeat loqui, ut auditoribus prosit et persuadeat sapientiam; mens vero stulti nil præmeditatur, sed quidquid in buccam venit, illico eloquitur. Unde *Eccli.* cap. *xxi*, vers. 29: « In ore fatuorum, inquit, cor illorum; et in corde sapientium, os illorum. » Vide ibi dicta. Unde et Septuaginta vertunt, *cor sapientis cogitabit quæ ab ore proprio, et in labiis suis portabit doctrinam*; Syrus, *cor sapientis cognoscit sermonem oris sui, etc.*; R. Salomon, *sapientis os a mente habet, ut recte et eloquenter loquatur*; Vatablus, *pectus sapientis os illius prudenter moderatur, et labiis ejus addit doctrinam.*

Secundo, cor sapientis est ipsa sapientia, sicut cor animalis est ipsa anima; unde cordatus vocatur prudens et sapiens; et *Osee* vi, 11, dicitur: « Factus est Ephraim quasi columba seducta non habens cor, » id est, insipiens et imprudens. Sensus ergo est, *q. d.* Sapientia dirigit os sapientis, ut sapienter loquatur. « Labiis ejus addet gratiam, » ut cum gratia sapientiam deprimat et proferat; os enim ex se est insipiens, ac non intelligit quid dicat: quare necesse est ut sapientiam hauriat a sapientia cordis. Cor ergo (1) sit doc-

(1) Similiter de cordis et linguæ ratione Descham, ceteris Persarum poeta, in suo de Josephi et Salubris auribus poemate, quod edidit Rosenweigijs (Viennæ 1824), Prolog. vers. 6: « Cor delicti gemmarum thesauri referunt, thesauri cordis linguam facit ut sit gemmarum fibra, » i. e. d. ad, ut mentis cogitata ordinate, apte et eleganter eloquat.

tor oris, ac doceat os sapientiam, puta modum sapienter et prudenter loquendi. Nam verbum mentis sapientis fundit sibi simile verbum oris sapientis. Ita Aben-Ezra: « Sapiens, inquit, sermone suo sapientiam, qua excultus est, prodeat, atque ut doctrinam cæteris patefaciat, majorem addeat mentis sollicitam. » Sapientia enim solers est, multosque modos sapienter loquendi excogitat, ac multas rationes adinvenit, quibus id quod intendit, gratiose eloquatur et auditori persuadeat. Unde explicans subdit: « Favus mellis composita verba, » etc. Vide dicta vers. 21; ille enim versus cum hoc uti verbis, sic et sensu consentit.

Tertio, cor significat affectum, benevolentiam, amorem, *q. d.* Cor, id est amor, erudit et docet os sapientis, ut omnia tædia, fastidia, molestias, quæ in docendo rudes vel morosos et difficiles occurrunt, generose superet, utique modis docendi et agendi adveniat, quibus sapientiam, fidem et virtutum auditoribus persuadeat, uti faciebat Apostolus Galatis dicens, cap. *iv*, vers. 19: « Filii mei, quos iterum parturio, donec formetur Christus in vobis. Vellem autem esse apud vos modo, et mutare vocem meam. » Unde S. Augustinus, lib. *De Catechizandis rudibus*, cap. *x*, docet catechizandum debere imitari matrem, quæ ex amore materno rudem infantem sensim docet balbutire et loqui, imo eisdem cibum præmandat. Amor enim omnem rudem erudit, omne tædium et fastidium superat: « Num, inquit, delectat, nisi amor invitet, decurtata et mutila verba immurmurare? Et tamen optavit homines infantes, quibus id exhibeant. » Et inferius: « Suaviter est matris minuta mansa inspuere parvulo filio, quam ipsam mandere et devorare grandiora. » Addit deinde novam gallinæ similitudinem: « Non recedat de pectore etiam cogitatio gallinæ illius, quæ languidulis pulvis teneros factus operit, et susurrantes plumis confrica voce advocat, cujus blandas voces religentes superbi, præda statim alifibidum fiunt. Sicut ergo calor omnes fructus, omnesque cibos concoquendo sapidos dulcesque efficit: sic et amor omnes sermones suaves efficit reddat tam dicens quam audienti. Cum ergo quid dicitur es, vel aliquem docturum aut correpturum, dicta tua precat et promat amor; ita modum recte loquendi et persuadendi docet bit te amor. Amor enim e corde ebulliens in os, sermonem sibi similem eructabit et pariet, juxta illud *Psal.* *xlv*, 1: « Eructavit cor meum verbum bonum. » Vide S. Bernardum, serm. 67 in *Cant.*

24. FAVUS MELLIS COMPOSITA VERBA: DULCEDO ANIMÆ SANITAS OSSUM. — Hebræice, *favus mellis eloquia pulchritudinis vel elegantie, dulcis anima et medella ossi* (2); Pagninus, et sanitas corpori; Septuaginta, *favus mellis sermones boni; dulcedo autem eorum sanitas animæ*; Chaldeus, *favus mellis ver-*

(2) Rectius, *dulcia anima, et salubris ossium, corpori*.

lani suave; Syrus, *verbum sapientis*; Vatablus, *favus mellis est amarus sermo, animi dulcor et ossium medela*. Nam mel, inquit ipse, sanat languores corporis. Pro *verba composita*, hebraice אמרי נכנסים *imre noam*, id est verba pulchritudinis, decoris, amicitias, elegantias. Unde *Noemi*, socrus Ruth, ita dicitur est a specie et decore, Ruth, cap. 1, vers. 20. Sicut enim species vultus rapit oculos intuitum, sic species et decore sermonis rapit aures audientium. Hæc sententia coheret præcedenti; multis enim exaggerat Salomon commoda sermonis prudentis et suavis. Sensus clarus est, *g. d.* Sicut favus mellis delectat palatum, simulque reficit, nutrit et roborat corpus: sic pariter verba prudentem et suavitatis composita et concinnata delectant aures, dulcorant animam, et sanant ossa. Per *ossa* accipit metaphorice cum Septuaginta intima anima, aut proprie ossa corporis, *g. d.* Dulcis sermo non solum animum pascit, sed et corpus, ejusque ossa, in quibus situm est ejus robur, reficit, recreat et firmat.

Apte pulcher dulcisque sermo comparatur favo mellis: primo, quia sicut favus stillat mellis dulcedinem, sic orator stillat sermonis facultandiam. Unde de Nestore ait Homerus: « Cujus ab ore melle dulcor fœbet oratio; » secundo, mel est opus et nectar apum, quæ prudentie et castitatis sunt exemplar et symbolum. Simili modo dulcedo sermonis manat a mente prudente et casta. Unde in ore S. Ambrosii adhuc pueri lusit examen apum, portendens ejus castitatem et sermonis suavitatem. Idem accidit S. Isidoro, Archiepiscopo Hispanensi; S. Dominico, fundatori Ordinis Prædicatorum; ac ex Gentilibus Platoni et Pindaro. Tertio, apes legunt mel ex floribus et herbis odoratis: sic sapientes legunt mel sermonis ex florilegio S. Scripture; quarto, oratoris tria sunt officia, docere, delectare et movere, quæ representantur per mel: mel enim reficit, dulcorat et sanat; refectio representat doctrinam, dulcedo delectationem, salubritas motum et persuasionem. Unde S. Augustinus, lib. IV *De Doctrina Christi*: « Di. 11, inquit, quidam eloquens et verum dixit, ita dicere debere eloquentem, ut doceat, ut delectet, ut flectat. Docere necessitatis est, delectare suavitatis, flectere victoria. » Quinto, R. Levi: Mel, inquit, medicina est leniens membrorum cruciatibus, cum contusa fuerint, si illis imponatur, atque etiam aliis morbis maxime prodest: sic et suavis sermo confert ad aptam corporis constitutionem conservandam, et ad improborum morum aegritudines depellendas; præsertim vero lenit et discutit animi mœrores, angores, iras, amaritudines invidias, quæ illam discernunt, exedunt, et onsumunt. Unde Clemens Alexandrinus, lib. I *Pedagog.* cap. 11: « Medicina, ait, medetur morbis corporis, sapientia animi perturbationibus. Sexto, mel est sanitas, id est medulla ossium: mel enim optimam medullam ossibus suggerit, itaque ea languentia sanat et

vegetat. Rursum medulla est quasi mel ossium ea nutritis, sanans, oblectans et roborans: simili modo sermo sapiens et suavis nutrit, sanat et firmat ossa, id est, robur anime et corporis ad agendum et tolerandum fortia. Sic S. Marcus et Marcellianus a suis graviter tentati ad abnegandum in persecutione Christi fidem, cum nutarent, sermone prudenti et suavi S. Sebastiani in eadem confirmati fuere, ac pro illa gloriosum obire martyrium. Idem fecit Ursianus medicus, qui in morte cepitans, confirmatus oratione S. Vitalis, alacer cervicis carnifici pro Christo præbuit. Idem fecit legio Thebeorum, roborata concione S. Mauriti et S. Exuperii; ac septem fratres Machabei sub Antiocho corroborati a matre vera viragine; ac septem filii S. Felicitatis, et totidem S. Symphorose a matribus accensi ad martyrium. Sic adhortatione egregia Jude Machabei milites « convulnerunt animis, non solum homines, sed et bestias ferocissimas, et muros ferreo parati penetrare, » II *Machab.* xi, 9. Septimo, sicut favi mellis mira arte et concinnitate construuntur ab apibus, sic vir sapiens magna prudentia, ordine, methodo, elegantia componit et disponit sermones suos, indeque eis tam efficax suavitatis et tam suavis efficaciam. Exempla Platonis, Ennii, Virgilio, Varronis et Ciceronis recenset Plinius lib. VII, cap. xxx. Hinc apes mella favis condunt et cera incrustant, ne diffulant; favos porro tanta arte struunt, ut domus et palatia affabrefacta videantur. « Struunt, ait Plinius lib. XI, cap. x, orsa ea concameratione alvei, textumque vel usque ad summa tecta deducunt, limitibus binis circa singulos arcus, ut aliis intrent, aliis exeant. Favi superiore parte affixi, et paululum etiam lateribus simul hærent et pendent una. Alveum non contingunt, nunc obliqui, nunc rotundi, qualiter poscitur alveus; » et cap. xi: « Sexangule omnes cellæ, a singulorum earum pedum opere. » Similiter sermones suos construit et componit sapiens. Unde Esther orat Deum cap. xiv, vers. 13, dicens: « Tribue sermonem compositum in ore meo in conspectu leonis, et transfer cor illius in odium hostis nostri. »

Denique audi S. Ambrosium, lib. *De Bono mortis*, cap. v: « Mortua, inquit, peccata sunt, quæ vite suavitatem habere non possunt. Perfunduntur autem cruciati sermonis unguentis, et fortiore cibo verbis velut pane, et suaviori merone velut melle curantur quedam vulnera delictorum. Sermones autem cibos esse docet et alibi Salomon, dicens: Favi mellis sermones boni. In illo ergo hortu sermones boni sunt, alius qui culpam coerceat, alius qui iniquitatem corripit, alius qui mori faciat insolentiam, et velint sepepat eam, quando correptus aliquis erroribus suis renuntiat. » Deinde plures utilium sermonum species recenset, dicens: « Est etiam sermo fortior, qui confirmat cor hominis validioribus Scripture cœlestis alimentis. Est etiam sermo suavioris dulcis

ut mel, et tamen peccatoris conscientiam in ipsa suavitate compungens. Est etiam ferventioris spiritus sermo, qui inebriat sicut vinum, et cor hominis lætificat. Est etiam lacteus sermo purus et candidus. Hos cibos dubium utiliumque sermonum epulandos sponso proximis suis dicit: Edite, proximi mei, et bibite, et timentissimi, fratres mei. » Plura de melle et apibus dixi cap. vi, vers. 6, et *Ecclesi.* xi, 3.

25. EST VIA QUE VIDETUR HOMINI RECTA, ET NOTISSIMA EJUS DUCUNT AD MORTEM. — Hebraice, et novissimum ejus viae mortis; Chaldaeus, et finis ejus sunt viae mortis; Septuaginta, attamen novissima eorum spectant in fundum inferni; Syrus, viae ejus mortis sentit. Repellit et inculcat hanc gnomen Salomon, quia major hominum pars, ut Jansenius, laborat philantia, nimisque sibi in suis iudiciis et sensibus placet; quare ab ea vocat omnes Salomon, dicendo quod multis plus equo placeant sua sensa et consilia, ac licet revera prava tortaque sint, tamen eis amore sui execrabiles videantur esse recta, ideoque cæci et dormientes tendant ad mortem et gehennam. Jam enim hanc gnomen audivimus cap. xiv, vers. 12, ubi eam explicui.

26. ANIMA LABORANTIS LABORAT SIBI, QUIA COMPULSIT EUM OS SUUM, — id est, oris sui fames et necessitas. Hebraice, anima laborans laboravit sibi, quia inveniunt se super eum os ejus (1), *g. d.* Homo laborat, quia os et fames oris ipsius inlicitur labori et laboranti, illicque incumbit, et ab eo panem quo vescatur, quasi curvus et supplex postulat. Alludit ad *Gen.* iii, vers. 19: « In sudore vultus tui vesceris pane tuo. » Imo Beda eo aretat hanc gnomen exponitque de Adamo, *g. d.* Adam peccans damnatus fuit ad laborandum, ut labore manuum sibi victum compararet; inde ad laborem compulsi eum os suum, quando scilicet eum serpens locutus est, et ore suo velutum pomum comedit; quia enim homo contra præceptum Dei intemperanter comedit pomum velutum, hinc justè hæc pena mulcatus est, ut deinceps non comedat cibum, nisi quem magno labore et sudore comparavit, ait S. Augustinus. Verum alii passim hanc gnomen ample pronuntiatam ample sumunt, et omnibus hominibus adaptant.

sensus ergo planus et genuinus est, *g. d.* Homo laborat sibi, id est ad suum commodum, ut scilicet vitam sustentet, quia ad laborem compellit eum « os suum, » ut scilicet laborando quaerat victum, quo os fame hians et latrans satiet. Per *animam* enim synecdochice intelligit totum hominem; dicit tamen potius *anima* quam homo, quia in laborando magis laborat anima quam corpus. Anima enim est que in labore corpus movet, agit, impellit omnemque laborandi vim et robur corpori suggerit. Hinc in la-

(1) Maurer, nam opus imponit ei os suum; Gesenius, nam impellit eum os suum.

bore magis patitur et volatatur anima quam corpus, præsertim quia animam est per omnia prout dirigere labores, ut sint utiles et fructuosus. Rursum anima est quæ sentit mille angores, curas, sollicitudines in laborando, ut videmus mortuos, opifices, agricolos cæterosque laborantes mille curis, quas parit labor, distendi et cruciari.

Significat ergo hæc gnome, hominis post peccatum sortem et statum esse, ut labore, ac labore sibi victum parat. « Homo enim nascitur ad laborem, et avis ad volatum, » *Job.* v, 7. Provida enim Dei sapientia hominem ob peccatum ad laborem continuum damnavit, tum in penam peccati, ut illius pena et poenitentia sit labor; tum in concupiscentiæ remedium: ne enim otio diffuens concupiscentiis suis ageretur, Deus cum labori addidit, ut illi intentus de concupiscentiis suis cogitare non posset, aut, si posset, ei non liberet, utpote laboribus fatigato et fracto. Rursum significat Deum ad laborem homini stimulum dedisse, egestatem et famem: hæc enim cogit eum laborare, ut labore sibi alimenta comparat. Si enim non esset hæc necessitas et fames, nemo vellent laborare. Quocirca lex nature et Dei sancit ut qui recusat laborare, cibo privetur, juxta illud S. Pauli: « Si quis non vult operari, nec manducet, » II *Thess.* iii, 10. Ante triginta annos cum in Belgio Lovanii decerem, dux Arschotanus Hevria juxta arcem suam curabat vastos circa illam montes exaggerari et transferri. Rogantibus cur in rem parum utilem tantas opes expendere, respondit: « Ut centenos et amplius pauperes hoc opere distineam almque, ne olentur et furentur, sed ut labore victum parent; qua ratione clemosynam et spiritualium anime, et temporalem corpori eorum confero. Denique significat moderandos esse labores, ut non nimis capessamus opes; qui corpus et animam deficiant, ad congerendas opes; sed moderatos tantos scilicet, quanti ad victum lucrandum sufficiant, juxta illud Apostoli: « Est autem magnus questus pietas cum sufficientia. Nihil enim intulimus in hunc mundum, habebimus quod nos auferre quod possumus. Habentes autem alimenta, et quibus tegamur, his contenti sumus, » I *Timoth.* cap. vi, 6.

Salomon sibi succinit in Ecclesiaste dicens: « Omnis labor hominis in ore ejus, » cap. vi; unde R. Levi hanc Salomonis gnomen sic explicat, *g. d.* « Cum quis assidue desudat ob alimenta comparanda, sibi tantum desudat, cum ab ore suo tantum ad id incurvat et abjectus fuerit. Est ergo hæc quedam institutio, ut mortalis a supervacanea ciborum copia abstineat, partemque tantum sibi necessariam desumat. »

Secundo, Hebraum עמל anal, et Latium laborare, subinde idem est quod affigi, ac labor vocatur molestia et afflictio. Sic sensus erit, *g. d.* Homo afflictus, sibi, id est sua culpa, affligitur: